

JANEZ ASKET

1

Janez Klimak je isto kot Janez Lestvičnik. Ta svetnik, ki je bil okoli leta 580 opat samostana na Sinajski gori, je to ime dobil po svojem asketskem delu, razdeljenem na trideset stopenj ali stopnic. Pisec naj bi to svojo knjigo prvotno naslovil *Duhovne plošče*, πλάκες πνευματικάι, medtem ko so jo menihi, ki so izdelali njene prve prepise, opremili z naslovom κλίμαξ, kar v latinskem prevodu pomeni *scala paradisi*, »rajska lestev«. Da bi ga razločevali od drugih svetnikov enakega imena, ki so živeli pred njim ali za njim, so Janeza Klimaka imenovali tudi Janez Sinajski, poleg tega pa so zanj uporabljali tudi ime Janez Sholastik. Uporaba tega vzdevka je bila pogosta tudi pri drugih svetih pesnikih in glasbenikih, kot sta bila, denimo, Ambrozij in Beda.

Vzdevek Sholastik v tem času ne pomeni, denimo, posebne cerkvene učenosti kot v poznejšem srednjem veku, temveč, nasprotno, sloni na vsesplošni nadarjenosti, daru za ritmičnost ter hkratni umetniški in znanstveni izobraženosti. Za Janeza ima ta častni vzdevek še neki poseben prizvok: svetnik naj bi namreč po pričevanju njegovih življenjepiscev v svojem nenavadnem znanju in svoji izbirljivosti videl tako veliki oviri na poti k višjemu življenju, da je »zavoljo Boga poniževal samega sebe«. Trudil se je, da bi med nevedneži živel brez knjig in brez vsakršne tolažbe, in enako kot je stremel zgolj za tem, da bi iz ljubezni do božanske norosti pogasil ogenj svojega genija, se je tudi popolnoma zavestno podrejal povsem neizobraženemu gvardijanu.

Kdor je knjigi Janeza Sinajskega dal naslov *Rajska lestev*, se je pri tem opiral na podobnost iz 28. poglavja *Prve Mojzesove knjige*, kjer Jakob v sanjah zre skrivnost angelov. Okolice svete gore, bližina Rdečega morja in območje Božjega pravezika so bili dejavniki, zaradi katerih je ta pokrajina kratko malo vsiljevala to primerjavo z *Genezo*.

Ti zapisi Janeza Klimaka in celo samo videnje asketskega vzpenjanja so našli pot v vse zahodne meniške redove.¹ Videnja nebeške lestve imamo tako pri svetem Romualdu kakor tudi pri svetem Dominiku. Marijo, mater očiščenja, so imenovali *Scala coeli* ali *Scala Jacob*. Frančiškan Leon je med svojim zamaknjenjem videl celo dvojne lestev, belo in škrlatno. Na škrlatni lestvi je videl stati Jezusa, pod njim pa Frančiška Serafa, ki je k sebi klical svoje brate. Vendar so bratje, vzpenjajoč se po tej strogi sodniški lestvi, z nje padali na različnih stopnicah, naj so si še tako prizadevali ostati na njej, medtem ko jih je Marija Ponižna po drugi lestvi, obdani z zaslepljujočo svetlobo, vse po vrsti peljala v nebesa. Za Bernarda iz Clairvauxa je lestev pomenila kratko malo samo religijo, religiozno disciplino ali redovno pravilo: »Dvoje lestev pomeni strogost in ponižnost. Stopnice predstavljajo pravila ali krepostna dejanja.«

Ne pozabimo, da o nebeški lestvi, le da je ta drugačne vrste, približno v istem času kot Janez Sinajski govori tudi Dionizij Areopagit. Pri njem predstavljajo stopnice duhovniki in angeli, medtem ko se sama lestev nanaša na razsvetlitev

1 Veliko razširjenost κλίμαξ τοῦ παραδείσου v številnih rokopisih in prevodih, med njimi celo v arabščino in slovanske jezike, potrjuje tudi Buchberger v: *Kirchliches Handlexikon* II, München 1912, str. 121, ki kot leto rojstva in leto smrti Janeza Klimaka navaja letnici 579 in 649 (pravilnejši bi bržkone bili letnici 525 in 605). Anonimna nemška izdaja, pripravljena za poučne namene, je izšla leta 1874 v Regensburgu pri G. J. Manzu in jo velja priporočiti že samo zato, ker je vse doslej ostala edina.

in ne na askezo. Obe pojmovanji, se pravi pojmovanje, kot ga je razvil menih, in pojmovanje, kot ga je oblikoval duhovnik, bržkone lahko obstajata drugo ob drugem, še več, drugo drugega dopolnjujeta in se združujeta v eno samo lestvico očiščevanja in dovrševanja.² Vendar naj tu še povem, zakaj ne verjamem, da bi Janez svoji knjigi sam dal naslov *Lestev*.

Takšnemu poimenovanju namreč nasprotuje njegova velika skromnost. Štirideset let samote, ki jih je, preden se je lotil pisanja svojih *Duhovnih plošč*, preživel med robidovjem na Sinajski gori, ta njegova mistična odmaknjenost ga sicer umešča med stare Izraelove zakonodajalce in pojasnjuje najrazličnejše pohvalne naslove, ki so mu jih nadevali, medtem ko Janez, ki se ni niti najmanj imel za kakega novega Mojzesa ali Jakoba, podobne elemente meniške vljudnosti tudi sam uporablja za Janeza, opata samostana Raith, ki ga je prvi nagovoril, naj se poskuša »odpreti s pisanjem«.

3

Scala paradisi je nadvse poučna knjiga. Odkar so nad dušo zmagale apreture in podobe, odkar je hlinjena preproščina pregnala pristno, se človek nagiba k občutenju askeze kot nečesa, kar je tuje, sovražno življenju. V njej vidijo znamenje pohabljanja in posiljevanja narave, zahrbtno orodje človekovega poniževanja, še več, označujejo jo za pogubljenje svobode.

Vendar ni askeza prav nič od naštetega, še več, je ravno nasprotno. Na slab glas je prišla, odkar so se marljivi

-
- 2 Dionizij je najverjetneje živel pol stoletja prej, medtem ko so njegova dela postala vplivna in razširjena šele veliko pozneje. Enako kot je Janez Klimak svojo lestev kreposti skladno s tridesetimi leti Jezusovega skrivnega življenja razdelil na trideset stopnic, je Dionizij govoril o delitvi na pet stopenj (dve duhovniški in tri angelske), ki jih je razumel kot nekakšen odsev Pentatevha oziroma Peteroknjižja. Govorili bi lahko tudi o moralni in o »estetski« nebeški lestvi.

apologeti širokopoteznosti v zvezi z apetitom in ugodjem začeli zavzemati za neomajne in surove, »roparske« nagone. Ena izmed posledic askeze naj bi bila melanholičnost modernega človeka, ki jo krotijo stroji. Trpljenje družbe, njeno ohromelost in histerijo naj bi odpravili s širokopoteznim razkrajanjem notranje forme.

Kjer je bilo treba razširiti duševni prostor, so ga v celoti razrušili. Kjer je utesnjeno hrepenenje koprnelo po globlji, čistejši panorami, so ga ovirali redki ostanki tistih zakonov, ki so, ohranjeni z vso strogostjo in doslednostjo, vendarle edini sposobni preprečevati samozaničevanje, hipokrizijo, popolno zmedenost.

Kajti zakon askeze, pa naj kdo reče karkoli, edini zagotavlja tisto sveto prostornost duše, v kateri se neskončna milost razmejuje od divjosti in veličina ločuje od vsega nizkega, v kateri sleherno strahospoštovanje najde čar in zanos.

4

Askesis v grščini prvotno pomeni vadbo tako telesa kakor tudi duše. Živeti asketsko življenje pomeni živeti religiozno življenje. Ἀσκητικὸς λόγος je religiozni pogovor ali religiozna knjiga. V tem smislu so se samostani v svojem zgodnjem obdobju kratko malo imenovali tudi asketeriji (*asketéria*). Tedaj so veliko bolje kot dandanes vedeli, da lahko o religioznih stvareh govori le, kdor se ne izmika askezi, telesnemu in duhovnemu očiščevanju. Religija in duh sta bila identična.

Asketske knjige zgodnjih samostanskih očetov nam še dandanes kažejo, kaj so razumeli s to vadbo. In sicer ne le to, kaj so s tem razumeli očetje, ki so jih z veliko več groze kot pa predanosti imeli za okrutne, temveč tudi to, kar je učilo samo skrivno Pismo. Menihi so s presenetljivim čutom odkrivali notranji smisel postave. Tudi preroki in evangelisti so v askezi videli pogoj za sleherno uspevanje.

Kaj je sestavljalo askezo? Urjenje resnično naravnih in nadnaravnih sposobnosti, »kreposti«, in izogibanje, zavračanje resnično iznakažujočih, nenaravnih sposobnosti, »pregreh«. Tem očetom se je iz takšne vadbe, ki je čedalje bolj ostrila njihovo sposobnost razločevanja, porodila podoba človeka, dvignjenega nad vsako pogubo, sveto prabesedilo, svetleči, rajski človek, ki je odprt, dovzeten za snubljenje dobrote in prav vsak žarek radosti, veselja.

Takšne asketske knjige so pisali sveti Efrem, sveti Nil in sveti Bazilij Veliki. To so bile knjige, v katerih so ti svetniki poročali o svojih dejanjih in vsem, česar niso storili, nekakšni kompendiji pobožnega dušnega zdravlilstva. To so bile vetrovnice strasti ali atlasi blodenj in plovb po oceanu čustev s srečnim koncem. Kdo ga še bere, svetega Efrema, tega najsrečnejšega med vsemi samoobtoževalci?³ Kdo še pozna razmišljanja svetega Nila o molitvi? Tisto nadvse harmonično fugo, iz katere odzvanja »srečen je menih, za katerega je takoj za Bogom vsak človek bog«, »srečen je menih, ki je, ločen od vseh, vendarle povezan z vsemi v ljubezni«?⁴ Kdo še lahko presoja Bazilijev vpliv, ki je iz duhovnikov, živečih v njegovem času, poskušal oblikovati Kristusovo telo?⁵

3 Efrem Sirski, znan kot asket, pa tudi kot pesnik, je večinoma živel kot puščavnik na gori v bližini mesta Edesa. Umrl je leta 373. Nemški izbor iz njegovih spisov je izšel v zbirki cerkvenih očetov pri založbi Kösel iz Kemptna.

4 Nil, sodobnik asketskega moralista Evagrija († 401) in Kasijana († 435), je umrl leta 430 kot anahoret na gori Sinaj. Navedeno zbirko izrekov z naslovom *O molitvi* najdemo v: Migne, *Patr. graeca*, zv. 79, str. 1166–1200. (Zdaj velja, da je avtor tega dela Evagrij; prim. slov. prevod Gorazda Kocijančiča v: Evagrij Pontski, *Spisi in pisma*, Ljubljana: KUD Logos, 2015.)

5 Bazilij Veliki, cezarejski metropolit in reformator anatolskega menišтва (330–379), je dosegel za vzhodno menišтво približno enak pomen kot sveti Benedikt za zahodno. Podrobneje o obeh njegovih meniških pravilih, objavljenih v: Migne, zv. 31, str. 889 isl., 1051 isl., glej v: Zöckler, *Askese und Mönchtum*, Frankfurt 1897, str. 286 isl.

Scala paradisi Janeza Klimaka se od asketskih spisov njegovih predhodnikov razlikuje v nekaterih bistvenih točkah. Natančne razčlenitve same zgradbe, ki daje naslov njegovi knjigi, pred tem ne najdemo v nobenem drugem delu. Enako velja tudi za stopenjsko izpeljevanje vseh vrst zla iz enega samega temeljnega dejstva, lastne volje, medtem ko odprava tega zla že pomeni začetek nadnaravnega.

Človek, ki na lestvi neomajno sili naprej in navzgor – tudi to je nekaj novega –, iz globine prinaša s sabo čustva in strahove, za katere se je prej zdelo, da sploh ne obstajajo. Oglašča se nekakšna boleča božjastnost notranjega glasu. »Grehi« se preganjajo še v spancu in sanjah. Očistiti je treba tudi samo nezavedno, odgovornost pa mora segati tudi na področje blodnjavosti.

Janez začne svoje delo v samotnosti puščavniškega domovanja na gori z mračnim strmim pobočjem in peščenimi kaskadami ter previsnimi skalami: takšna je namreč videti fizična in moralna pokrajina, ki jo pusti za sabo. Dojemajo in razgubljajo se povezave, ki so predstavljale ljubo domačnost, zbirajo in destilirajo se strupi, ki so obstajali tam spodaj. Raztapljajo se podobe in razžarevajo besede. Sodbe spreminjajo lik in bistvo. In sicer vse dotlej, dokler iz te alkimije, ki nam je postala tuja, nastaja čisto zlato duše.

Nato pod nežnimi kladivi otrpne jezik. Tedaj nastane kovinska umetnina, ki je brez vsakega dodatka in okrasa, in vse, kar je v njej, je bistvo, rob in izbočenost. Svetnik govori o smaragdih, ki jih vstavlja v diadem svojega govorjenja. Druga za drugo se vrstijo nenavadno svetle podobe. Ena izmed njih je aleksandrijski samostanski karcerski. Ali arena boksarjev in Božjih atletov. Pa spet Kristus, ki je drugačen od bizantinskega cesarja menihov.

Vendar njegovo pronicanje v duševne bolezni menihov in anahoretov ne nazadnje ni bila zadnja inovacija te knjige.

Četudi Janez vselej hvali molk, se vendarle ne more odreči vpraševanju. Prodira v najskrivnostnejšo in najglobljo notranjost svojih tovarišev v samostanskih celicah. Kako pozna anahoretovo domovanje! Pozna vsa domovanja in vse lastnosti zmedenih duhov. Vse boleče grebene in nižave, čeri turobnosti. Sovražnika, ki se imenuje živalska kuga, izžene celo iz poslednjega zatočišča. Kajti njegov kredo, ki je kredo umetnika, je, da je lepota lepa le, če je nesmrtna, medtem ko je meso umazanija in poguba.